

PIESE DE FERONERIE ARTISTICĂ DIN BASARABIA LUCRATE LA TURNĂTORIA LUI S. SERBOV

Liliana CONDRATICOVA

Turnătoria de fontă din Chișinău a industriașului S. Serbov, activă la hotarul secolelor XIX–XX, prezintă interes în legătură cu studierea pieselor de feronerie artistică din Basarabia, printre cele mai cunoscute considerându-se scara din incinta Muzeului Orașului Chișinău (fostul Castel de apă, cu foișor de foc)¹. Cele 120 de trepte de fontă au imprimate pe fiecare în parte, în partea de jos, datele uzinei unde au fost executate. Însemnul include un text laconic în limba rusă, amplasat în două rânduri, într-un medalion de formă dreptunghiulară: „Завод С. И. Сербов/Гъ. Кишиневъ”, în traducere însemnând: „Uzina Ș. I. Serbov/Or. Chișinău”. Desenul treptelor este strict, având un decor geometric, format din romburi stilizate, alungite pe orizontală, cercuri și semicercuri².

La etapa actuală de cercetare cunoaștem că S. Serbov a absolvit gimnaziul nr. 1 din Chișinău, după care și-a făcut studiile la Petersburg. În unele surse figurează ca Ștefan Sârbu, deși nu este întocmai corect. Conform informațiilor furnizate de strănepoata sa, Margareta Răducanu, familia Serbov s-a strămutat din Sankt Petersburg în Basarabia încă din anii '20 ai secolului al XIX-lea, emigrând din Serbia în Rusia³. După vizita în SUA, strămoșul său, influențat de rezultatele progresului tehnic din SUA, a decis deschiderea unei afaceri în Basarabia. Istoria uzinei a început la 6 iunie 1883, când conducerea guberniei Basarabia a aprobat proiectul primei întreprinderi de construcție a mașinilor din ținut – uzina mecanică și de turnare a fontei. Începând cu anul 1884, uzina îndeplinea comenzi de reparație a inventarului agricol și de turnare a fontei, devenind furnizorul principale ale grilelor, stâlpilor pentru felinare, scârilor, copertinelor, coloanelor ș.a.).

În atelierul mecanic al lui Ștefan Ivanovici Serbov lucrau între șase și nouă meșteri. Prin 1890, întreprinderea a fost arendată de un oarecare Mark I. Gotlib, iar ulterior, de A. Zingher, dovadă servind și unele mărci aplicate asupra pieselor executate în acea vreme. Se știe că inginerul și întreprinzătorul din Chișinău Mark/Moisei Gotlib (1862–1926) a studiat la un

---

¹ Muzeul Orașului Chișinău (deschis sub această formă în anul 1971), amplasat la intersecția străzilor Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni și Al. Mateevici 60-A. Edificiul datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind trecut pe Lista monumentelor de istorie și arhitectură de valoare națională ocrotite de stat. A fost construit în stil eclectic în anul 1892 după proiectul arhitectului A. Bernardazzi. Turnul are o înălțime de 22 m până la cornișă.

² L. Condraticova, *Piese de feronerie artistică lucrate de meșteri autohtoni la hotarul secolelor XIX–XX*, în *Akademos*, Chișinău, 2015, nr. 2, p. 152-156.

³ Николай Меньюк, *За историей чугунных лестниц Кишинева стоит история династии Сербовых*/Nikolai Meniuk, *Za istoriei chugunnych lestnits Kishineva stoit istoria dinastii Serbovyh*, http://www.vedomosti.md/news/Za_Istoriei_Chugunnych_Lestnits_Kishineva_Stoit_Istoriya_Dinastii_Serbovyh (accesat 9 iulie 2016).

gimnaziu din oraș, iar studiile superioare în domeniul tehnicii le-a realizat la München. După un stagiu efectuat în SUA, a revenit la Chișinău pentru a arenda uzina lui Serbov. Începând cu anul 1919, a devenit proprietar al uzinei mecanice și de fontă din Chișinău. Totodată, a fost unul dintre reprezentanții de bază ai mișcării naționale a evreilor din Basarabia⁴.

În anul 1889, Serbov a participat la Expoziția agricolă și industrială din Chișinău, fiind trecut pe lista participanților drept Serbov-Sîrb Stepan Ivanovici, având atelier la Chișinău, pe str. Nicolaevscaya, 237⁵. În cadrul expoziției, Serbov a prezentat inventar agricol necesar pentru cultivarea viței-de-vie, porumbului și a fructelor, pentru prelucrarea fructelor și strugurilor, diferite șeminee și o serie de alte obiecte de metal⁶.

În anul 1903, la uzina lui Serbov a fost instalat un motor cu aburi, iar numărul angajaților se ridică la 55 de muncitori. În perioada interbelică turnătorii a fost împărțită în trei ateliere, în baza cărora, în anul 1940, a fost fondată prima uzină de turnare a fontei. În anul 1944, în locul întreprinderii vechi a fost creată o uzină mecanică, care, începând cu 1948, a purtat numele lui G. Cotovschi. Din 1958, uzina devine electromecanică, iar după 1965 – uzina „Hidropompa”.

Grație publicității de la început de secol XX aflăm că uzina lui Serbov era amplasată pe str. Muncești, nr. 237. Deopotrivă cu numeroase obiecte de metal și fontă, care și-au găsit utilitate în gospodăriile casnice și în agricultură, aici se produceau obiecte turnate din fontă și cupru: garduri, coloane, monumente, cruci, scări ș.a. În special, uzina inginerului-tehnician Serbov s-a remarcat în istoria Basarabiei prin scările de fontă instalate în unele case de locuit și edificii sociale, balustrii complicați ca realizare artistică și tehnologică, dar și prin gurile de vizitare din fontă, care, de asemenea, poartă amprenta turnătoriei și mai sunt încă atestate în centrul istoric al Chișinăului. Pe aceste obiecte găsim marcat însemnul proprietarului uzinei: S. Serbov și a arendatorilor: M. Gotlib, ulterior M. Gotlib și A. Zingher. Activitatea uzinei lui Serbov a fost înalt apreciată, dovadă servind și medaliile obținute la diverse expoziții de specialitate: o medalie acordată „Pentru Muncă și Artă” (rus: *За трудолюбие и искусство*), având pe verso efigia împăratului rus Aleksandr al III-lea; cea de-a doua medalie avea înscris în centru numele proprietarului S. I. Serbov, inscripția de pe margine subliniind că medaliala a fost acordată de Societatea Imperială Tehnică din Rusia (fondată la Sankt Petersburg, în 1866, și activă până în anul 1929)⁷.

Documentările noastre pe teren ne-au permis să constatăm că în cadrul uzinei mecanice a lui S. Serbov au fost realizate mai multe piese de feronerie artistică prezente în clădirile din centrul istoric al orașului Chișinău, în incintele unor biserici, școli sau în

⁴ Татьяна Соловьева, *Хоральная синагога, în Еврейское местечко*, 2008, nr. 11 / Tatyana Solovyova, *Horálnaya sinagoga, în Evreyskoe mesteciko*

http://www.rujen.ru/index.php/%D0%93%D0%9E%D0%A2%D0%9B%D0%98%D0%91_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA_%D0%98%D0%BB%D1%8C%D0%B8%D1%87;
<https://orasulmeuchisinau.wordpress.com/2009/07/23/sinagoga-coral/> (accesat 3 mai 2016).

⁵ Каталог сельскохозяйственной и промышленной выставки в Кишиневе, устраиваемой Бессарабским Земством 1889 года, Тип. А. С. Степановой, Chișinău, 1889, p. XX / Catalogul expoziției agricole și industriale din Chișinău, organizată de Zemstva din Basarabia în anul 1889, Tipografia A. A. Stepanova, Chișinău, 1889, p. XX.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

⁷ Бессарабский календарь, Кишинев, 1909, p. 20 / Calendarul basarabean, Chișinău, 1909, p. 20.

împrejmuirile metalice din cadrul cimitirelor. Una dintre cele mai frumoase lucrări a fost atestată la biserica cu hramul Sf. Arh. Mihail și Gavriil din satul Ruseștii Noi, raionul Ialoveni (a.c. 1890) – două scări de metal, amenajate în exteriorul locașului, la accesurile laterale în clădire. O scară are un parapet cu baluștri frumoși de ambele părți, cea de-a doua are doar o singură balustradă cu baluștri similari, pe partea exterioară. Similar cu treptele scării fostului Castel de apă, la biserica din Ruseștii Noi, pe fiecare treaptă sunt imprimare însemnele turnătoriei „Uzina S. I. Serbov/Or. Chișinău”. Spre deosebire de treptele scării Castelului de apă, însemnele treptelor bisericii din Ruseștii Noi posedă un marcaj suplimentar, amplasat pe centru, între cuvintele „Uzina” și „S. I. Serbov” – un cerc în care este plasată marca producătorului, o figură stilizată, după toate probabilitățile, chipul unui fierar. În acest context, presupunem că Serbov avuse un fel de marcă de fabrică, aplicată pieselor produse în cadrul uzinei sale, certificat pe baza scării de la biserica din Ruseștii Noi. Pe partea laterală a parapetului scărilor găsim un alt însemn al producătorului – „Uzina lui S. I. Serbov din Chișinău/Arendator M. I. Gotlib”, moment care confirmă faptul că S. Serbov nu a stat mult timp la cârma uzinei, ea fiind dată în arendă la acea etapă lui M. I. Gotlib. Treptele scării au un decor bogat, un mixaj de variate motive geometrice și vegetale – carouri și romburi intercalate, cercuri cu motive pseudoperlate imprimare, zigzaguri. Parapetul și baluștrii scării posedă un desen artistic format din motivul „coarnele berbecului”, acolade intercalate, realizate în spiritul tendințelor artistice ale timpului.

O altă scară, de data aceasta în formă de melc, având un desen al baluștrilor similar celor de la biserica din Ruseștii Noi, a fost identificată în incinta Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău (MNEIN). Totodată, în centrul istoric al orașului Odesa, într-o casă de epocă de pe str. Osipov, 9, a fost documentată casa scării cu trepte de beton, având baluștri identici cu cei de la scara bisericii din satul Ruseștii Noi și scara din incinta MNEIN. Presupunem că această asemănare se datorează circulației largi a modelelor de baluștri, conlucrării meșterilor între ei, sau chiar comandării baluștrilor la Chișinău, pentru a fi montați în casa de la Odesa, sau invers.

O altă lucrare, impresionată ca decor și executare artistică, produsă la turnătoria lui Serbov, este scara de fontă care înfrumusețează blocul de pe str. V. Pârcălab 17, colț cu str. M. Kogălniceanu. Odinioară, aici a fost amplasată Camera Gubernială de Revizie (Curtea de Conturi a Basarabiei), astăzi sediul Policlinicii Stomatologice Republicane pentru copii⁸. Casa scării cuprinde două rampe: cu 12 și 13 trepte, care permit accesul de la nivelul doi al clădirii la nivelul trei. Trecerea la nivelul unu se face pe o scară turnată din beton, cu baluștrii din fontă. Lipsa oricărui marcaje sau elemente decorative anterior atestate la obiectele turnate la uzina lui Serbov nu permite atribuirea lucrării turnătoriei lui Serbov. Pe de altă parte, cercetările recente au permis identificarea unor baluștri similari, cu trepte de beton, la scara principală de la vila urbană a lui Mimi din or. Chișinău (str. S. Lazo, 7 colț str. București, 106A). Compoziția complexă a baluștrilor reprezintă un dreptunghi așezat pe verticală, cu două laturi rotunjite în formă de semicerc, de la care pornesc bile și elemente decorative vegetale, prin intermediul cărora baluștrii sunt fixați jos și sus în corpul balustradei. Registrul superior al baluștrilor posedă un ornament stilizat în formă de frunze de acant, completat de

---

⁸ *Retro Chișinău*, coord.: I. Ștefăniță, Chișinău, Continental Grup SRL, 2011, p. 28. Clădirea a fost construită prin 1900, având o arhitectură în stil eclectic cu influența stilului neobaroc.

motivul zigzagului, centrul compozițional fiind format de un triunghi, cu baza îngustă, în care este încadrată o figurină formată dintr-un mugur de floare cu două frunze elansate, având la baza motivul „coarnele berbecului”. Examinând aceste piese de feronerie, apreciem că atât baluștrii din casa scării din vila urbană a lui Mimi, cât și cei din clădirea Policlinicii Stomatologice Republicane pentru copii, au fost executați pornind de la un model identic, dovadă fiind asemănarea obiectelor și prezența marcajului care permite atribuirea pieselor turnătoriei lui Serbov.

Cu certitudine, treptele și baluștrii scării de la parter la nivelul superior în ambele clădiri sunt produsul turnătoriei lui Serbov. Treptele de fontă păstrează însemnele uzinei, când ea a fost gestionată de arendatorii M. Gotlib și A. Zingher, fiecare treaptă având imprimat însemnul uzinei cu marcajul respectiv. Treptele posedă un desen geometric, format din romburi concentrice, linii paralele și intersectate, cercuri. Spațiul între trepte este decorat printr-un ornament specific turnătoriei lui Serbov, care face cunoscute obiectele: un rând de cercuri, amplasate pe orizontală în formă de fagure. O atenție specială rezervăm baluștrilor, care marchează fiecare treaptă a scării. Decorația este tributară perioadei, baluștri fiind executați în stilul eclectic: cu un bogat decor vegetal-floristic (crini stilizați, muguri de floare), geometric (cercuri, linii, bile, pseudoperle) și animalier, centrul compozițional fiind marcat prin capete de leu, cu coamă, limba scoasă și coadă stilizată.

În aceeași ordine de idei, nu putem trece cu vederea scara festivă de fontă cu baluștri, din blocul administrativ al Universității Tehnice a Moldovei (UTM). Edificiul este amplasat la intersecția bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 168 și str. Petru Movilă, odinioară găzduind sediul Administrației Financiare (Camera Fiscală). Clădirea a fost ridicată în anii 1895–1903. Accesul în clădire are loc din bd. Ștefan cel Mare și Sfânt. În partea stângă, în imediata apropiere de Pendulul lui Foucault (instalat aici în anul 2005), se află casa scării de acces la nivelul superior. Scara este produsă la turnătoria lui S. Serbov, fapt indicat de marca recunoscută a uzinei de pe fiecare treaptă: „S. Serbov, Uzina din Chișinău”.

Clădirea este în trei nivele, ultimul fiind adăugat odată cu reconstruirea blocului după 1944, tot atunci fiind adăugată scara ce duce la nivelul superior, fiind păstrată ideea balustradei cu baluștri decorativi, însă cu treptele turnate din beton. Accesul de la parter la nivelul doi are loc pe o scară în trei rampe, fiecare având câte zece trepte de fontă. Spațiul între trepte are un desen similar lucrărilor turnătoriei lui Serbov. Desenul treptelor este deosebit de alte modele atestate, fiind compus dintr-un cerc înconjurat de patru figuri caro, cu terminație în formă de floare de crin, încadrate în două cercuri. În total opt cercuri întregite, decorate în patru părți cu aceleași elemente de flori de crin stilizate. Pe partea stângă a scării se află un parapet, format din baluștri eleganți, identici ca design cu baluștri de fontă din casa scării din incinta Policlinicii Stomatologice Republicane pentru Copii (str. V. Pârcălab, 17): motive vegetal-floristice, centrul compozițional constituind capul de leu.

După cum am menționat anterior, o altă realizare a turnătoriei lui Serbov a fost atestată la vila urbană a lui Mimi din Chișinău (str. S. Lazo, 7 colț cu str. București, 106 A), construită de negustorul A. V. Mimi după proiectul arhitectului inginer Iacov Uscat⁹. În prezent clădirea,

---

⁹ Iacob Uscat (n. Chișinău, 1857), inginer civil, a studiat la Institutul inginerilor civili din Petersburg (Colegiul de construcție) în anii 1879–1884, iar după 1889 s-a stabilit la Chișinău. A activat șase ani la Odesa. <http://oldchisinau.com/forum/viewtopic.php?f=8&t=1143> (accesat 17 iulie 2016).

aflată în restaurare de câțiva ani, găzduiește sediul Spitalului Clinic Municipal pentru Copii nr. 1. În timpul documentării la fața locului, am indicat două scări ce duc la nivelurile superioare ale vilei¹⁰. Accesul principal în clădire are loc din strada S. Lazo. În holul vilei, accesul de la parter la nivelul superior se face pe o scară din marmură, în două rampe, aflată în proces de restaurare, cu baluștri turnați din fontă. Desenul baluștrilor este similar celor din casa scării ce duce de la parter la nivelul doi al sediului Policlinicii Republicane Stomatologice pentru Copii (str. V. Pârcălab, 17). Dat fiind faptul că au fost documentate modele similare și în centrul istoric al orașului Odesa (casele individuale de pe str. Torgovaya, 20 și str. Lanjeronovskaya, 5) și lipsa unor mențiuni cu privire la producător, putem presupune că este vorba de un model comun pentru meșterii odesiți și chișinăuieni, o mostră specifică pentru hotarul secolelor XIX–XX. Pe de altă parte, nu excludem posibilitatea executării unor comenzi la una dintre turnătoriile din Odesa sau Chișinău, fără a fi aplicat marcajul producătorului, moment ce trezește mai multe semne de întrebare cu această ocazie. Subliniem că în hotarele istorice ale Chișinăului, au mai fost documentate piese de feronerie lipsite de marcaj, de exemplu, casa scării cu acces de la parter în sala de expoziție a MNEIN, de asemenea turnată la o uzină din Odesa. Fiecărei trepte din casa scării vilei urbane Mimi, ce urcă de la parter la nivelul doi și trei, îi corespunde câte un balustru. Această scară reprezintă intrarea principală în clădire, fapt indicat de amplasarea în partea centrală a edificiului, lățimea treptelor, suficientă pentru o deplasare sigură, rapidă și aglomerată, unicitatea decorăției etc.

Cât privește accesul suplimentar în incinta vilei Mimi, menționăm că el a fost documentat în partea laterală a casei, cu ieșire în curte, de pe strada București. Despre faptul că avem un acces adiacent de la parter la nivelul superior vorbesc dimensiunile reduse ale treptelor și amplasarea în partea laterală a vilei. Examinarea detaliată a acestei scări ne determină să afirmăm că treptele și baluștrii au fost turnați la uzina lui Serbov în perioada când uzina fusese arendată de întreprinzătorul M. Gotlib. Pentru scara ce duce din demisol la parter treptele și baluștrii posedă același ornament geometric specific acestor obiecte, turnate la uzina lui Serbov, desenul baluștrilor fiind identic cu cel al parapetului balconului casei de pe str. A. Șciusev, 111. Scara în două rampe are trei și, respectiv, zece trepte cu baluștri de un design deosebit, ce acordă un farmec aparte casei scării. Pe fiecare treaptă este imprimat într-un medalion dreptunghiular inscripția „Uzina lui S. Serbov/orașul Chișinău”. Accesul de la parter la nivelul doi este continuat pe aceeași scară, treptele fiind similare, executate la turnătoria lui Serbov, dar sunt diferiți baluștrii, un model care nu a fost identificat la alte piese de feronerie. Scara îngustă, în trei rampe, ce duce la nivelul superior, are pe partea laterală mențiunea „Uzina S. Serbov/Arendator M. Gotlib”. Baluștri reprezintă niște pilaștri simpli, circulari, amintind de coloanele clasice dorice, cu caneluri în partea superioară a coloanei și capiteluri fixate în parapetul balustradei. În partea de jos, fiecare balustru este fixat prin nituire în baza treptelor. Abia la nivelul superior se repetă baluștrii de la parter, fiind fixați în casa scării doi baluștri identici de la rampa de la parter. Astfel, examinarea vilei urbane a lui Mimi a scos în evidență trei tipuri de scări: 1) accesul principal marcat de trepte de marmură și

¹⁰ Perspectiva, șantierul de restaurare – Vila urbană a lui A. V. Mimi,

<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1022015887823164.1073741937.212165758808185&type=3>
(accesat 7 mai 2016).

baluștri similari clădirii de pe str. V. Pârcălab, 17; 2) accesul secundar, realizat la turnătoria lui S. Serbov, cu două tipuri de baluștri, având comune treptele de acces de la parter la nivelele superioare ale clădirii. Acest model de baluștri este identic cu cel de la balconul casei individuale de pe str. A. Șciusev, 111, a casei scării Spitalului de Boli Infecțioase „T. Ciorbă”; celălalt model, deși mai simplu, nu a fost încă documentat în clădirile istorice din Chișinău. În prezent, casa scării posedă fragmentar deteriorări substanțiale ale treptelor turnată la uzina lui S. Serbov și este în proces de restaurare, baluștrii fiind conservați însă în stare bună. Rămânem în speranța că după finalizarea lucrărilor de restaurare, aceste piese de patrimoniu vor fi restaurate artistic și păstrate, fără a fi înlocuite cu replici fidele, după cum se obișnuiește ultima vreme.

După cum am menționat anterior, un decor similar baluștrilor accesului secundar al vilei urbane Mimi de la parter la nivelul doi este prezent la parapetul cu baluștri al balconului de pe str. Șciusev, 111, casa lui I. N. Ivanov, unde în anii 1919–1940 a locuit celebra cântăreață de operă Lidia Lipcovschi. Un desen asemănător posedă baluștrii scării de la spitalul de boli infecțioase din Chișinău „T. Ciorbă”; baluștrii scării blocului de pe str. V. Pârcălab, 46 (astăzi sediul Consiliului Audiovizualului); împrejmuirea metalică din spațiul cimitirului din satul Vorniceni, raionul Strășeni ș.a. Totodată, analiza materialului plastic a permis identificarea unor baluștri similari în casa scării de pe str. Konnaya, 8-9 din orașul Odesa¹¹. Grație decorului folosit, se pot identifica anumite piese de feronerie din localitățile basarabene, cu modele explorate pe larg la clădirile istorice din Chișinău, folosite cu succes și în decorul clădirilor vechi din Odesa, Ucraina, fapt ce permite să afirmăm despre o anumită circulație a desenelor baluștrilor, dată fiind distanța nu prea mare între orașe, cca 170 km. Pe de altă parte, marcajul inginerului Serbov aplicat treptelor scării de la spitalul „T. Ciorbă”, vila Mimi și altor edificii, ne conduce spre afirmația că aceste piese sunt turnate la Chișinău, la uzina lui Serbov, în Odesa fiind aduse la comanda unor orășeni înstăriți, care își puteau permite luxul de a comanda baluștri deosebiți ca desen, cu atât mai mult că la hotarul secolelor XIX–XX a crescut substanțial circulația obiectelor din metale comune atât din vestul cât și din estul Europei.

Cu certitudine, scara și treptele de fontă amenajate la unul dintre blocurile spitalului de boli infecțioase din Chișinău „T. Ciorbă” (bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 163) prezintă un interes special¹². Piesele de feronerie au fost executate în cadrul uzinei din Chișinău, pe trepte fiind imprimat însemnul turnătoriei lui Serbov. Baluștrii de fontă posedă o încărcătură simbolică și complexitate deosebită, o frumoasă realizare artistică, o simbioză între arhitectură, sculptură, design și arta metalului, fiind asemănătoare unor coloane la scară redusă, care ar susține un portic. Friza superioară a baluștrilor ce formează scara este încununată de capiteluri. Centrul compozițional integrează motive geometrice și vegetale, intercalate într-un cerc ușor aplatizat, pentru a deschide registrul de jos al baluștrilor, mai aerian comparativ cu registrul de sus și cel median, format, de asemenea, din motive geometrice și vegetale. Baluștri flancați de două colonete de fontă formează un parapet ce

¹¹ <http://odessastory.info/gallery/thumbnails.php?album=581&page=50> (accesat 17 iulie 2016).

¹² Complexul de clădiri ale spitalului de boli infecțioase, fondat de medicul Toma Ciorbă în anii 1886–1932, este un monument de istorie și arhitectură de importanță națională, înscris în Registrul monumentelor ocrotite de stat.

oferă eleganță și securitate scărilor, având și o funcționalitate practică. Cu regret, după reconstrucția unor blocuri ale spitalului, acești baluștri nu au mai fost identificați, imaginile disponibile indicând situația existentă înainte de 2008.

Piese de feronerie din aceeași epocă păstrează și clădirea fostei comunități a surorilor medicale „Crucea Roșie a mănăstirii Hârbovăț” (Chișinău, str. Vlaicu Pârcălab, 46), astăzi sediul Consiliului Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova). Decorul baluștrilor și al treptelor este similar cu cel al atestat la piese similare de la vila urbană Mimi, balconul de pe str. A. Șciusev, 111, spitalul de boli infecțioase „T. Ciorbă”, produse la uzina lui Serbov.

În aceeași serie se înscrie și casa scării din blocul nr. 3 al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice (Chișinău, str. A. Mateevici, 111), clădirea fostului gimnaziu nr. 3 pentru băieți, în care, în martie 1918, și-a ținut ședințele Sfatul Țării. În aripa stângă a clădirii în două nivele cu demisol se află casa scării ce permit accesul la etaj. Marcajul și desenul specific al treptelor confirmă faptul că au fost executate la turnătoria lui Serbov, pe timpul gestionării acesteia de către arendatorii Gotlib și Zingher. Baluștrii constituie bare simple de metal, subliniind că deși este frumoasă, această scara reprezintă totuși intrarea secundară în clădire, accesul principal funcționând dinspre strada A. Mateevici. Scara în formă de melc a fost utilizată la maxim; desenul treptelor și marcajul uzinei sunt parțial șterse, fiind necesară restaurarea și păstrarea ca piesă de patrimoniu.

În loc de concluzii. Examinând mai multe piese de feronerie de la hotarul secolelor XIX–XX, concluzionăm că la etapa actuală de cercetare, au fost identificate câteva modele de scări cu baluștri și trepte de fontă, încă prezente în mai multe clădiri istorice din Chișinău, Odesa ș.a, ca produse ale turnătoriei lui S. Serbov: 1) trepte simple, fără baluștri decorativi, prezente la Castelul de Apă (Muzeul orașului Chișinău); treptele de la casa de locuit de pe str. Kogălniceanu, 86; treptele din interiorul spitalului de boli infecțioase „T. Ciorbă”; casa scării din blocul nr. 3 al AMTAP; 2) baluștrii documentați în casa scării în formă de melc din incinta MNEIN și la biserica din satul Ruseștii Noi, raionul Ialoveni, baluștrii casei scării dintr-un bloc locativ din or. Odesa, str. Osipov, 9; 3) baluștrii scărilor din curtea spitalului de boli infecțioase „T. Ciorbă”, vila urbană a lui Mimi, clădirea fostei comunități a surorilor medicale „Crucea Roșie a mănăstirii Hârbovăț” (str. V. Pârcălab, 46), grilajul balconului de pe str. Șciusev, 111, de asemenea, o serie de clădiri din Odesa posedă scări cu un desen similar al baluștrilor; 4) baluștrii din casa scării Școlii de la Cucuruzeni și o serie de clădiri din Odesa având scări cu un desen similar al baluștrilor (str. Greceskaia, 15); 5) baluștrii scării de la vila urbană a lui Mimi și scara de la parter la nivelul doi din incinta Policlinicii Republicane Stomatologice pentru Copii (str. V. Pârcălab, 17), baluștrii scării din casa individuală din stradela Mayakovski, orașul Odesa, având același model de baluștri; 6) blocul administrativ al UTM și baluștrii scării de la nivelul doi la nivelul trei din incinta Policlinicii Republicane Stomatologice pentru Copii (str. V. Pârcălab, 17); 7) baluștrii scării de la parter la nivelul doi al accesului secundar din vila urbană Mimi; 8) baluștrii și treptele scării în două rampe ce duc de la parter în sala de expoziție a MNEIN, baluștrii similari de la scara în formă de melc ce duc la nivelul superior la parter, în sala de expoziție a MNEIN; 9) parapetul balustradei sălii de expoziție de la nivelul doi a MNEIN și parapetul scării ce marchează accesul secundar din curtea muzeului în incintă. Majoritatea acestor piese sunt produse la turnătoria lui S. Serbov, cu modele de o largă circulație în centrele istorice ale orașelor Chișinău și Odesa. Numărul

obiectelor ar putea fi mai mare, noi ne-am străduit să punem în valoare doar pe cele mai reprezentative pentru orașul Chișinău și trecute neîntemeiat cu vederea, până în prezent, de către cercetătorii din domeniul istoriei și artelor vizuale.

**ITEMS OF ARTISTIC IRONWORK IN BESSARABIA, CRAFTED AT S. SERBOV'S FOUNDRY
(ABSTRACT)**

The foundry in Kishinev, owned by industrialist S. Serbov, active at the turn of the 19-20th centuries, is of great interest in what concerns the study of the items of artistic ironwork in Bessarabia; among the most well-known we can list the staircase found in the Museum of the City of Kishinev (the former Water Tower, fitted with a fire tower). Most of these items were made at S. Serbov's foundry, using models that were widely used in the historical city centers of the cities of Kishinev and Odessa. The number of items could be higher, but we strove to showcase only the most representative ones for the city of Kishinev, items that were unfoundedly overlooked by the researchers in the fields of history and visual arts.

Keywords: *Kishinev, Odessa, artistic ironwork, decorative art*, Mark I. Gotlib, A. Zingher

Fig. 1 - Vila urbană „Mimi”, Chișinău

Fig. 2 - Vila din Odesa

Fig. 3 - Vila urbană „Mimi”, Chișinău

Fig. 4 - Vila din Odesa

Fig. 5 - Universitatea Tehnică din Moldova, Chișinău

Fig. 6 - Universitatea Tehnică din Moldova, Chișinău

Fig. 7 - Universitatea Tehnică din Moldova, Chișinău

Fig. 8 - Str. Vlaicu Pârcălab nr. 17, Chișinău

Fig. 9 - Str. Vlaicu Pârcălab, nr. 17, Chișinău

Fig. 10 - Ruseștii Noi, raion Ialoveni

Fig. 10 - Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău

Fig. 11 – Scara unei clădiri din Odesa

Fig. 12 – Casă urbană, Chișinău

Fig. 13 – Odesa, str. Dvoreanskaya, 33